

LiBeRtE
yayingrubu

Coşkun, Vahap, *İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil*
Ankara: Liberte Yayınları, 3. Baskı, Ocak 2024.

İnsan Hakları

Liberal Açıdan Bir Tahlil

Vahap Coşkun

LiBeRtE

İnsan Hakları

Liberal Açıdan Bir Tahlil

Vahap Coşkun

ISBN: 978-975-6201-83-1

Liberte Yayınları® / 127

3. Baskı: Ocak 2024; 2. Baskı: Mayıs 2014

1. Baskı: Kasım 2006

© 2024, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî işlem yaptırma hakkına sahiptir.

Sayfa Düzeni: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Müşerref Merve Şahin

Baskı: Reprobir Matbaa

Adres: 1514. Sokak, No: 23, 06378 İvedik OSB Yenimahalle / Ankara

Telefon: (312) 395 20 29 | Sertifika No: 47381

LiBeRtE
yayınevi

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Vahap Coşkun

Lisans ve yüksek lisansını Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamış, doktorasını ise Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yapmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda makalesi yayınlanan Doç. Dr. Vahap Coşkun, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde genel kamu hukuku ana bilim dalı öğretim üyesidir.

Doç. Dr. Vahap Coşkun'un araştırma alanları insan hakları, demokrasi, Kürt Sorunu ve bu konuların hukuki yansımaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Coşkun'un yayınlanan diğer bazı araştırma eserleri şunlardır:

- *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu* (Liberte, 2009)
- *Toplumsal Barışın İnşası: Sivil Bir Anayasa Arayışı* (Editör, Heinrich Böll Stiftung Derneği ve Diyarbakır Barosu Yayını, 2009.)
- *Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimi* (DİSA Yayınları, 2010; Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar ile birlikte)
- *İnsan Hakları ve Demokratikleşme Süreci* (Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012, Komisyon)
- *Kürt Meselesinin Anayasal Boyutu* (Orion Yayınları, 2012)

ÖZET İÇİNDEKİLER

- 1 İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL KAYNAKLARI**
- 2 İNSAN HAKLARI KAPSAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR
VE LİBERAL PERSPEKTİF**
- 3 İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ VE LİBERAL
PERSPEKTİF**
- 4 SONUÇ YERİNE**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	19
A. İnsan Hakları, Liberalizm ve Türkiye	19
B. İnsan Hakları	20
C. Liberalizm	24
D. Türkiye’de İnsan Hakları ve Liberalizm	32
1 İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL KAYNAKLARI	41
A. Giriş	41
B. Eskiçağ’da İnsan Hakları Düşüncesi	43
1. Felsefi Düşüncenin Doğuşu	43
2. Doğa Felsefesi	45
3. Felsefenin İnsana Yönelmesi: Sofizm	46
a. Sofist Düşüncenin Önemli Özellikleri	47
b. Sofizmin Düşünce Dünyasına Katkıları	49
c. Sofizmin, İnsan Hakları Düşüncesi Açısından Önemi	50
4. Devletin Putlaştırılması: Sokrates, Platon ve Aristoteles	51
a. Sokrates	52

b. Platon	57
i. Platon'un Bilgi Kuramı	58
ii. Platon'un Siyasal Düşünceleri	60
iii. İnsan Hakları Düşüncesi Bağlamında Platon Düşüncesi	64
c. Aristoteles	67
i. Aristoteles'in Bilgi ve Siyaset Anlayışı	68
5. Stoisizm	73
C. Ortaçağ'da İnsan Hakları Düşüncesi	74
1. Thomas Aquinas	77
2. Padovalı Marsilius	81
D. Yeniçağ'da İnsan Hakları Düşüncesi	85
1. Aydınlanma Düşüncesi	86
2. Doğal Hukuk Anlayışı ve İnsan Hakları	89
3. John Locke	92
4. Jean-Jacques Rousseau	100
E. 20. Yüzyıl'da İnsan Hakları Düşüncesi	104
1. Terim Olarak "İnsan Hakları"	107
2. Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Özellikleri	108

2 İNSAN HAKLARI KAPSAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE LİBERAL PERSPEKTİF 113

A. Gizemli Bir Nosyon: Hak	113
B. Hak Kavramı	115
C. İnsan Haklarının Özellikleri	118
D. İnsan Haklarının Özneleri	123
1. İnsan Hakları ve Kolektif Haklar	127
2. İnsan Hakları ve Grup Üyeliği	130
E. İnsan Hakları Teorisinde İkili Ayırım	132

1. İkili Ayrımın Oluşum Süreci	134
2. İkili Ayrıma Yönelik Eleştiriler	136
F. Liberal Teori Bağlamında Ekonomik-Sosyal Haklar	143
1. Bir 'Hak', Bir 'İdeal' Değildir	144
2. Pozitif Haklar, Müdahaleci Bir Devlete Yol Açar	152
a. Devlet Müdahalesi Her Zaman İyi Sonuç Doğurmaz	160
b. Devlet Müdahalelerini Temellendiren Kavramlar Belirsiz Kavramlardır:	168
G. Değerlendirme	173

3 İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ VE LİBERAL PERSPEKTİF 179

A. "Evrensellik Bunalımı"	179
B. Bunalımın Tarihsel Arka Plânı	181
C. Kültürel Rölativizm (Tanımı ve Türleri)	185
D. Kültürel Rölativizmin Temel Argümanları	187
E. Kültürel Rölativist Argümanların Değerlendirilmesi	190
F. Çoğulculuk	201
G. İnsan Haklarının Evrenselliği	206
H. Evrenselliğin Zaferi	213

SONUÇ YERİNE 219

A. Daha Fazla İnsan Hakları Daha Değerli Dünya	219
--	-----

SONNOTLAR 245

KAYNAKÇA 261

DİZİN 273

ÖNSÖZ

SOSYAL VE SİYASAL BİLİMLERLE UĞRAŞANLARIN ÜZERİNDE çalıştıkları konular ve ilgi duydukları alanlar, genel olarak, içinde yaşadıkları siyasi ve sosyal çevrenin koşullandırmalarından ve buna gösterdikleri kişisel duyarlılıktan bağımsız değildir. Bir başka ifade ile bir sosyal bilimcinin üzerinde çalıştığı konu, içinde yaşanılan toplumun ve zamanın sorunlarıyla yakından ilgili olup, bu sorunları çözme yolunda cevap arama çabasının bir dışavurumudur.

İnsan hakları kavramı, hiç şüphesiz, 20. Yüzyıl'ı en gözde kavramı oldu. Geçen yüzyılın ilk yarısında hüküm süren totaliter yönetimlerin ve bu yönetimlerin sebep olduğu savaşların, insanların en temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırdığı tespitinden hareketle, bir daha böyle bir durumun yaşanmamasını sağlamak amacıyla, insan hakları yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirildi, güçlendirildi ve itibar kazandırıldı. Öyle ki; evrensel kabul gören temel bir değeri

ifade eder hâle gelen insan hakları, bir bütün olarak, siyasal düşüncelerin ve yönetimlerin saygınlık ve meşruluk ölçütü hâline geldi. Bugün artık, bırakın insan haklarını pervâsızca ihlâl eden bir siyasal yönetimin, insan haklarıyla arasına mesafe koyan bir siyasal düşüncenin dahi saygı görmesi ve meşru kabûl edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, bütün siyasal sistemler ve yeryüzündeki hemen hemen tüm devletler, insan haklarını, en azından söz düzeyinde bile olsa, kabûl etmekte, ona saygı göstereceğini ilân etmektedir. Bu durum, insan hakları düşüncesinin evrensel bir onaya sâhip olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir.

Ancak insan haklarına dâir evrensel bir mutabakatın bulunması, bu konudaki tartışmaların nihâyete erdiğini göstermez. Paradoksal bir durum olarak, insan haklarının en çok tasvip gördüğü dönem; aynı zamanda, bu kavrama ilişkin eleştirilerin de artış kazandığı bir dönemdir. İnsan hakları kavramı, özellikle bu haklarının neleri kapsadığına ve evrensel bir öze sâhip olup olmadığına ilişkin tartışmalarda çok sayıda eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Bu eleştirilerin sertlikleri farklıdır. Kimi, insan haklarını konu edinen sözleşmelerdeki hak kategorilerinin günümüz insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu vurgulayarak bunların yeniden yorumlanması gerektiği belirtmekte; kimi, insan haklarının evrenselliği iddiasının Batı'nın kendi değerlerini Batı-dışı toplumlara dayatmasına imkân veren bir mekanizma olduğundan bahsederek bu hakları yadsır bir pozisyona girmekte; kimi de, insan haklarının, büyük/emperyal devletlerin baskı siyasetlerinin meşrulaştırıcı ideolojisi hâline geldiğini belirtip, bu "meta-anlatı"nın kitlelerin gözlerini boyamaya hizmet ettiğini öne sürmektedir.

Liberalizm kavramının da, bu bağlamda, insan hakları ile aynı kaderi paylaştığı söylenebilir; o da en fikren en güçlü olduğu dönemde, en sert saldırıların hedefi oldu. Gerçekten de liberalizm, geçen yüzyılın son çeyreğinde, daha önce hiç olmadığı kadar, etkin bir ideoloji hâline geldi. Özellikle Doğu Bloku'nun çökmesinden sonra, yaklaşık bir asır boyunca diğer ideolojilere oranla çok daha baskın bir konumda bulunan Marksizmin büyümesini kaybetmesiyle birlikte liberalizm, bütün dünyada âdeta yeniden keşfedildi, üzerindeki tartışmalar yoğunlaştı; farklı fikirler serdedildi. Kimileri, liberalizmin otoriter/totaliter ideolojilere karşı üstün gelmesinin sarhoşluğuna kapılan Fukuyama gibileri, liberal demokrasinin artık geri döndürülemez bir zafer kazandığını, liberalizm karşısında hiçbir ideolojik yapılanmanın bir alternatif olamayacağını belirtip “tarihin sonu”nu ilân etti; kimileri de liberalizmi aşırı bireycilik, bencillik, köşe dönücülük ve sömürü ile özdeşleştirip “mutlak bir kötülük” sembolü olarak sundu.

Bu bağlamda, siyasal ve sosyal olaylara ilgi duyan bir araştırmacının, liberalizm ve insan hakları kavramlarını ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmesi, kaçınılmaz bir sorumluluk hâline gelmektedir. Bu çalışma, işte bu düşünsel iklimin etkisi altında kaleme alındı ve gerek dünyada gerek Türkiye’de çokça sözü edilen bu kavramlara ilgili tartışmaların temel parametrelerini değerlendirmeyi amaçladı.

Liberalizm ile insan haklarına ilişkin tartışmalar çok boyutlu olduğundan böylesine mütevazı çalışmada bu konuya ilişkin tüm noktaları aktarmak mümkün değildir. Bu nedenle çalışma, tartışmaların yoğunlaştığı iki nokta ile sınırlandırıldı: İlk olarak, insan haklarının neler olduğu, hangi

hakların insan hakları olarak nitelendirileceği, uluslararası sözleşmelerde ifadesini bulan hak kategorilerinin insan hakkı olup olmadığı sorusuna cevap arandı ve liberal teorinin bu konudaki düşünceleri aktarıldı. İkinci olarak da, evrensel olduğu savlanan insan haklarının, her toplumun kendi kültürü ile nasıl bir ilişkide bulunabileceği ve evrensel insan hakları ile yerel kültürün uzlaşp uzlaşmayacağı yönündeki tartışmalara değinildi. Fakat bu iki tartışmaya dayanak sağlamak ve bu konularda yürütülen aktüel tartışmaları anlayabilmek için öncelikle, insan hakları kavramının felsefî arka plânı ve tarihî kökeni ana hatlarıyla aktararak, insan hakları ve liberalizm kavramlarının dünyada ve Türkiye’de genel olarak nasıl algılandıkları belirtildi.

Bu çalışma, bir yüksek lisans tezi olarak, Prof. Dr. Ahmet Gürbüz’ün danışmanlığında hazırlandı. Ahmet Hocam, bana verdiği destekle bu tezin vücuda gelmesinde en büyük paya sahiptir; kendisine teşekkür ederim. Prof. Dr. Fazıl Hüsnü Erdem ve Doç. Dr. Müslüm Turan, sâdece bu çalışmada değil tüm çalışmalarımda bana yardımlarını esirgemediler, hep yol gösterici oldular; hocalarıma her zaman minnettar kalacağım. Av. Erdal Yücel, Av. Mehmet Selam Enez ve Av. Hasan Karşigil, hemen her konudaki fikirlerini benimle paylaşarak çalışmaya değer biçilmez katkılarda bulundular; yardımlarını ve teşviklerini hiçbir zaman unutmayacağım bu dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın kitap olarak yayınlanmasını sağlayan Prof. Dr. Atilla Yayla’dır. Akademik üretimde bulunma niyeti bulunanlara destek veren ve cesaret telkin eden mizacıyla Atilla Hoca’nın varlığı, genç araştırmacılar ve akademisyenler için ciddi bir şanstır; kendisine ve kitabın baskısını özenle ger-

çekteştiren Liberte Yayınları'na teşekkür ederim. Yalnızca bu tezin oluşum sürecinde değil bütün akademik faaliyetlerimde târifi imkânsız bir özveri ve anlayışla bana destek veren aileme ise teşekkürün çok yetersiz kaldığını bilincindeyim. Eşim Leyla'nın ve kızlarım Berfin ile Neva'nın anlayışları ve destekleri, her türlü takdirin üstündedir.

Vahap Caskun
Diyarbakır, 2006

GİRİŞ

A. İNSAN HAKLARI, LIBERALİZM VE TÜRKİYE

TEKNOLOJİNİN BÜYÜK BİR HIZLA GELİŞTİĞİ, SANAYİ toplumundan bilgi toplumuna geçişin yaşandığı bu dönemde, enformasyon önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgiyi aynı anda dünyanın bir ucundan diğer ucuna taşıyan elektronik iletim ağının yeryüzünü sarması, bilgi ve fikir alışverişi hızlanmasına ve yaygınlaşmasına; bireyler, topluluklar ve ülkelerarası ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında dünya küçülmekte, küçüldükçe globalleşme denen süreç daha da hızlanmakta, ortak çıkarlar ve idealler etrafında, ulusal sınırları aşan bütünleşmeler meydana gelmektedir.¹ İşte bu bütünleşme sürecinde, “düşünce tarihinde adım adım bilincine varılan ve tökezleye tökezleye ortaya konan bir haklar silsilesi”² niteliğindeki insan hakları ile kısaca “özgürlük

tarafırlığı”³ olarak ifade edilebilecek liberalizm kavramları; bir yandan insanların büyük bir kısmının paylaştığı en büyük/önemli ideal hâline gelirken, diğery yandan da üzerinde en çok tartışılan, kafa yorulan, uzlaşılması zor konular olmuşlardır.

B. İNSAN HAKLARI

İnsan Hakları, doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır. Buna göre; insan, insan olmak sıfatıyla, yapısının gereğı olarak vazgeçilmez, devredilmez, zaman aşımına uğramaz haklara sâhiptir. Bir insanın bu haklara sâhip olması, belirli bir işi yapması, belirli bir rolü icra etmesi veya belirli görevleri yerine getirmesine bağılı değildir; bu haklar sâdece insan olmasından ötürü ona aittir. Filozof Jacques Martin’in belirttiğı gibi; “İnsan bir kişi, bir bütün, kendisinin ve kendi eylemlerinin bir efendisi olması dolayısıyla haklara sâhiptir ve sonuç olarak insan, basitçe, bir amaca yönelik bir araç değildir; fakat bir amaçtır. İnsan kişi sayğı gösterilme hakkına sâhiptir, hakların konusudur, haklara sâhiptir. Bunlar insanın insan olması yüksek gerçeğı dolayısıyla insana borçlu olunan şeylerdir.”⁴

İnsanın, yalnızca insan olmasından ötürü hak sâhibi olmasıyla insan hakları, insanın insanlığından başka hiçbir temele dayanmamakla en sağlam temeli bulmuş olur. Yeryüzünde ki tek “amaç”ın insan olduğunu belirten bu hak kavramı, insanın kendisinin değerli olduğu ve bu değerın ona hiçbir şey tarafından verilemeyeceğı anlayışına dayanır. Bu noktada “insanın neden değerli olduğu ve hiçbir şeyin insana vermediğı/veremeyeceğı bir değeri neden insanın kendisine verdiğı” sorusunu yanıtlamak gerekir.

Bu soru üç şekilde cevaplandırılabilir: İlkin, insanın akıl

sâhibi bir varlık olmasından ötürü haklara sâhip olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, Kant'ın kılavuzluğuna başvurularak; akıl sâhibi bir varlık olup tercihlerde bulunma ve seçebilme özgürlüğüne sâhip tek varlığın insan olduğundan hareketle, insanın haklara sâhip olması temellendirilebilir.

İkinci olarak, insan haklarının kaynağının, insanın ahlâkî doğasında bulunduğu belirtilebilir. İnsanın ahlâkî doğası, bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan “insan doğası” ile ilişkilidir ama bu ilişki çok zayıftır. İnsan haklarına hayat için değil, onurlu bir hayat için “ihtiyaç duyulur. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde belirtildiği gibi, insan hakları “insan kişinin özündeki onurdan” kaynaklanır. İnsan hakları ihlalleri bir kimsenin insanlığını inkâr ederler, yoksa kişinin ihtiyaçlarını tatmin etmesini her zaman engellemezler. İnsan haklarına sağlık gereklerinden dolayı değil; fakat onurlu bir hayat için, bir insana özgü değerli bir hayat için “ihtiyaç” duyulan şeylerden dolayı sâhibizdir. İnsan hakları öğretileri insan haklarına sâhip olmakla insan olmayı bir tutarlar. İnsan haklarından yararlanmayan bir kimsenin kendi ahlâkî doğasına yabancılaşmış olduğu hemen hemen kesindir. Bunun için insan hakları, bir kimsenin bunlardan yararlanamayacağını reddedilmesi anlamında değil –çünkü bütün baskıcı rejimler kendi yurttaşlarını sürekli olarak bu haklardan yoksun tutmaktadırlar– fakat bu hakların kaybının ahlâkî olarak “imkânsız” olduğu anlamında vazgeçilmezdirler; kişi, bu hakları kaybetmesi hâlinde, bir insan için değerli bir hayat yaşayamaz.⁵

Üçüncü olarak da bu tür bir soruya, “saçmaya indirgeme (*reduktio ad absurdum*)” yöntemiyle yanıt verilebilir. Çünkü burada bir nesneye âit olduğu düşünülen nesnel bir özelliğin onda bulunup bulunmadığı söz konusu edilmemekte, fakat

onun sâhip olması gereken bir özelliği sorgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle, sorun varlık bilimsel (ontolojik) değil, fakat ödev-bilgiseldir (deontolojik). Burada izlenecek yol, “Bunun böyle olması gerekir” şeklinde dile getirilen bir teze “Niçin?” diye sorulduğunda, onun tersi olması durumunun saçma, uygunsuz, hatta yararsız ve zararlı olduğunun gösterilmesidir. O hâlde, “İnsan niçin değerlidir ve bu değeri kendisine neden verir?” şeklindeki soruya, yine bir soru ile yanıt verilebilir: “İnsan kendisine değer vermeseydi ne olurdu?” Eğer insana değer verilmesiydi, büyük ihtimâlle yaşam da olmazdı. İnsana anlam ve değer verme, insanın insan olmasını sağlayan, birlikte yaşamasını olanaklı kılan, onun temel bir edimidir. Aksi hâlde insan, Hobbes’un “herkesin herkese karşı savaşı” (*bellum omnium contra omnes*) diye adlandırdığı bir durum içinde olurdu, hayvandan farkı olmazdı, hatta hayvandan daha zorda olurdu ve varlığını sürdüremezdi. Çünkü böyle bir durumda hayvanın yaşamasını olanaklı kılan içgüdü, insanda eksiktir. Demek ki, insanın kendisine değer vermesi, onun bir var oluş koşuludur, insanın hakları olması; olmazsa olmaz temel bir niteliğidir. İnsanın hakları olması, temelini onun böyle bir değer taşıyıcısı olmasında bulmakla hak kavramı da temellenmiş olur. Çünkü ancak değeri kendisinden menkûl olan insanın hakları olabilir.⁶

Bu temellendirmeler ışığında insan haklarını şöyle tanımlayabiliriz: “İnsan hakkı; hangi ulusal, zümrevî veya meslekî topluluktan olursa olsun, her kişinin, yalnızca insan olması nedeniyle sâhip bulunduğu özgürlük değerinin veya eylem potansiyelinin başkalarınca tanınmasını ve her çeşit dış müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlâkî taleptir.”⁷

Bu ahlâkî talepler özünde siyasal bir nitelik taşırlar. İnsan

hakları doktrinin temel işlevi, siyasal iktidarların keyfi müdahalelerine engel teşkil edip iktidarı sınırlandırmak; iktidarı, bireyin rızasına dayandırarak bireyin kendini gerçekleştirebilmesinin yolunu açmak ve devletin bütün uygulamalarında insan haklarını koruma duyarlılığıyla hareket etmesini sağlamaktır. Bu itibarla, insan hakları, ilk ortaya çıktığı günden bu yana siyasal bir nitelik taşımakta ve siyasal iktidara karşı ileri sürülmektedir. İktidarın ve dolayısıyla yürürlükteki hukuk düzeninin bu hakları tanıması, koruması ve güvence altına alması gerekir.⁸ Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, insan hakları, insanın kişiliğine ve onuruna bağlı olduklarından, iktidarların, diğer deyişle pozitif hukukun, tanıma eylemine bağlı değildir. İktidar ve hukuk bu hakları tanımasa veya saygı göstermese de, insan hakları yine beşerî şahsiyete bağlı olmasının gereği niteliklerini kaybetmeyeceklerdir.⁹

İnsan hakları doktrinin, 20. Yüzyıl'daki en önemli kazanımı, uluslar üstü bir nitelik kazanmış olmasıdır. İnsan haklarının uluslar-üstü bir konu hâline gelmesi ise, politika teorisindeki klâsik egemenlik anlayışını değiştirmiştir; 19. Yüzyıl'ın mutlak ve merkezîyetçi egemenlik kavramı yerini, sınırlı ve paylaşılan egemenlik anlayışına bırakmıştır. Egemenlik kavramındaki bu kırılma aynı zamanda "ulus-devlet" anlayışındaki aşınmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği gibi oluşumlar, klâsik egemenlik kavramının anlamını kaybetmesine, egemenliğin yeniden (insan hakları çerçevesinde) tanımlanmasına sebep olmuştur.¹⁰ Bugün artık modern demokrasilerde ulusal irade meşruiyetin tek kaynağı olarak kabûl edilmemektedir. Yurttaşların hayatını ve özel özgürlüğünü, yani kişisel hayat plânlarını izlerken ihtiyaç duydukları hareket alanlarını güvence altına alan ve bizatihi

meşruiyet ifade eden bir yasa egemenliğini temellendiren insan hakları da ulusal iradeye paralel olarak meşruiyetin ikiz kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Böylece günümüzde insan hakları, toplumsal ve siyasal sistemlerin iyileştirilmesine yönelik ahlâkî taleplerin asıl dayanağı, hatta siyasal rejimlerin meşruluğunun temeli olarak algılanmakta ve işlev görmektedir. Yönetimler ve onların uygulamaları, insan haklarına bağlı kaldıkları oranda meşru olarak addedilmektedir. Zira İHEB’de ifade edildiği gibi, insan hakları “bütün halklar ve uluslar için başarımın ölçütü niteliğindedir.”¹¹

C. LIBERALİZM

Siyasal ve sosyal yaşamı açıklamaya ve yön vermeye çaba sarf eden bütün siyaset felsefeleri, dünya görüşleri veya etik anlayışlar gibi liberalizm de çok farklı şekillerde tanımlanabilmekte ve algılanabilmektedir. Birbiriyle ilişkisi olan ya da olmayan farklı konumlardaki insanlar kendilerine liberal diyebilmekte ya da bu insanlara liberal denilebilmekte; birbirinden tamamen farklı, hatta bazen taban tabana zıt, görüşler de liberal olarak adlandırılabilir. Buna rağmen, birbirinden farklı çağlar ve birbirinden farklı kültürlerde sarf edilmiş olsa da, beşikten mezara bir insan ömrünü belirli bir şekilde taşıma gayreti olarak bir “liberal insan olma” tarzına işaret edilebilir. Bir başka ifadeyle, tek bir odakta toplanmamış, aksine geniş bir tecrübeler ve tercihler alanına yayılmış olsa da bir “liberal gelenek”, bir “liberal bakış açısı”, bir “liberal değerler kümesi”, bir “liberal duruş”, bir “liberal yaşam tarzı”ndan söz edilebilir.¹²

Bu yaşam tarzının ilk nüveleri, Batı’da 400 yıldır önce ortaya çıkmasına karşın, isimlendirilmesi oldukça yeni zaman-

lara rastlamaktadır. Bir kavram olarak liberalizm, ortaya çıktığından iki yüz yıldan daha fazla bir süre sonra, 1810-1811'de İspanya'da icat edilmiştir.* Gerek doğumu, gerek isimlendirilmesi döneminde, kendisine karşı siyasal anlayışların bütün eleştirilerine ve karalamalarına rağmen gücünü kanıtlayan liberal siyasal kültür, bütün zorlukları pahasına, şu üç temel ilkede ısrarlı ve etkili olmuştur: Kuşkuculuk, hoşgörü ve uzlaşma. Siyasal yaşamı düzenlemede bir liberalin gereksinim duyduğu araçlar, herhangi bir baskı biçiminin uygun olmadığını belirten gönüllü işbirliği ve sorumlu bireyler arasında özgür bir tartışmadır. Böylece her düşünce ve idealin sürekli olarak sorgulanarak kutsallık harelerinin yıpratılması, ama bu arada geleneklerin ve daha iyi dünya tasarımlarının da korunması liberallerinin başlıca kaygısı olmuştur.¹³

Liberal teori, iki temel paradigma üzerinde yükselir: Özgürlük ve eşitlik. Özgürlükçülük, liberalizmin özünü oluşturur.¹⁴ Cranston'ın dediği gibi "bir liberal, tanımı gereği özgürlüğe inanan insandır."¹⁵ Liberallerin taraftar oldukları özgürlük elbette bireysel özgürlüktür. Çünkü özgürlüğün öz-

* Sartori, s. 226 Sartori, liberalizmin, doğumundan 200 yıl sonra isimlendirilmesini "talihsiz bir olay" olarak niteler. Çünkü "bu yıllarda bütün baskısı, sefaleti ve zalimliğiyle birinci Sanayi Devrimi yer alıyordu. Bu devrim, ekonomik özgürlük adına gerçekleştirilmişti. Demek ki talihsizlik, yeniliğin "siyasal liberalizm" değil de, "ekonomik liberalizm" olduğu bir zamanda adın icat edilmesi sonucunu doğurmuştu. Bu sonucunda bu başlık siyasaldan çok ekonomik bir çağrışıma sahip oldu. Liberalizm "burjuva" ve "kapitalist" dendi, öncüllerinin de Adam Smith, Ricardo ve Cobden olduğu düşünülürdü. Bunun liberalizm bakımından çok haksız bir şey olduğunu tekrar belirtiyim. Locke, Blockstone, Montesquieu, Constant, klasik liberalizmin gerçek kurucu babaları, bir laissez-faire ekonomisi kuramcıları değillerdi. Onlar için liberalizm, hukukun yönetimi ve anayasacı devlet, özgürlük de siyasal özgürlük demektir." (Sartori, s. 229)

nesi, niteliği gereği ancak “birey olarak insan” olabilir. Bireysel özgürlüğün sağlanabilmesi için de, bireyden çok daha güçlü olan devletin siyasal ve ekonomik alanda sınırlamalara tâbi tutulması gerekir. Bu nedenle liberalizm temelde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin hukukî güvence altına alınarak devlet iktidarının sınırlandırılmasını ve ekonomik yaşamın piyasanın tabii işleyişine bırakılarak bu alanda devletin müdahalesinin en aza indirilmesini amaçlayan bir doktrindir. Bu doktrin temel ilkeleri ise; Bireycilik, Rasyonelite ve Ekonomik İnsan, Özgürlük, Doğal Düzen, Piyasa Ekonomisi, Sınırlı ve Sorumlu Devlettir.¹⁶

Bir siyasal doktrin olarak liberalizm, özgürlük ile birlikte eşitlikçi bir boyutu da içermektedir. Liberalizm, bütün insanlar eşit saygıya lâyık olduklarından hepsine karşı eşit davranmak gerektiğini savunur. Dworkin, siyasal bir ideal olarak eşitliğin iki farklı anlamının bulunduğunu belirtir: Birincisi, devletin, bütün vatandaşlarına eşit olarak –yani eşit ilgi ve saygı gösterilmesi gereken kişiler olarak– davranmasını belirtirken; ikincisi, devletin bazı olanakların dağıtımında bütün yurttaşlarına eşit muamele etmesiyle ilgilidir. Eşitliğin birinci anlamı daha temel bir ilkeyi ifade etmektedir. Bu anlamda eşitlik, “iyi hayat”ın ne olduğu konusunda devletin tarafsız olması gerektiğini varsaymaktadır. Buna göre, siyasal kararlar, mümkün olduğu ölçüde, iyi hayata veya hayatı değerli kılanın ne olduğuna ilişkin herhangi bir belirli (özel) anlayıştan bağımsız olmalıdır. Liberalizmin kurucu siyasal ahlâkının temeli bu eşitlik anlayışıdır.¹⁷

Liberalizmin özgürlük ve eşitlik anlayışı, insanlığın gelişmesindeki çok önemli parametreler olan genel ve eşit oy, temsil ve vekâlet, parlamenter meşruiyet gibi kavramların; hukuk devleti, bağımsız yargı, temel hak ve özgürlükler, demokrasi gibi ilkeler

ve kurallar bütününün temelini oluşturmuştur. “Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” üçlemesine Fransız Devrimi ile evrensel meşruiyet kazandıran liberal demokrasi olmuştur.¹⁸

İnsan hakları ve liberal teori hakkındaki bu kısa girizgâhtan sonra, çok rahatlıkla söylenebilir ki, günümüzde genel olarak “insan hakları” olarak adlandırılan doğal ya da devredilmez haklar düşüncesi de liberalizmin bir icadıdır. İnsanların, mutluluğu elde etme adına, sâhip olmak istedikleri şeylerin çokluğu ve farklılığı ile birlikte özel alanın korunması anlamına gelen bireysel hakların üstünlüğü, liberal siyasal düzenin anahtar unsurudur.* Liberal anlayışta, “insan” ve “hakları” her türlü toplumsal veya siyasal mülâhazanın üstündedir. Teorinin merkezinde yer alan insan; hiçbir amaca kurban edilemeyecek ve kendisine araç muamelesi yapılamayacak kadar değerlidir. Liberalizmi ahlâki olarak haklılaştıran da, insanı bu derece üst bir konumda tutması, onu tüm yaşamın amacı hâline getirmesidir.

Bireysel temel üzerinde yükselen liberalizm, toplumcu görüşlerin dile getirdiği bazı total kavramlara şüphe ile bakar. “millî irade/ halk iradesi”, “millî/ulusal çıkar”, “güçlü devlet-merkezî otorite”, “self-determinasyon” vb. kavramların fetiş hâline getirilmesinin siyasal iktidarın güçlenmesine sebebiyet verdiğini, bunun da insan hak ve özgürlükleri açısından büyük

* Plattner, s. 21 İnsan hakları konusunda yapılacak yüzeysel bir kronolojik çalışma bile, İnsan Hak ve Özgürlükleri Mefkuresinin, tamamen klasik liberalizmin ürünü olduğunu, insan hak ve özgürlüklerinin temel siyasi belgelerinin, sosyalist-sol akımların doğup gelişmesinden çok daha önce yazılıp yayınlandığını, sosyalist-solcu ideoloji ve doktrinlerin insan hak ve özgürlükleri alanında bir katkıının olmadığını yeterince açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu konuda kronolojik bir döküm için bkz: Berzeg-İHLM, s. 119

bir tehlike olduğunu savunan liberalizm, bu kavramların ancak insan haklarına hizmet ettiği sürece değerli olduklarını, kendilerinden menkûl bir değerlerinin bulunmadığını belirtmektedir. Bu kavramlara biraz daha yakından baktığımızda, bunların liberal kültürde algılanışları hakkında, şunları söylenebilir:

Liberal demokratik anlayışta “millî irade” veya “halk iradesi” denen şey, Rousseaucu “genel irade”den farklı bir anlama sâhiptir. Liberal teoride millî irade, değişmez, yanılmaz ve her şeye muktedir bir varlık olarak kabûl edilmez. Liberal demokrasi için millî irade veya halk iradesi; insanların kendilerini yönetecek olanları serbest bir biçimde seçmeleri ve değiştirebilmelerinden fazla bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü “liberal demokrasi”deki “demokrasi” kelimesi, her şeyden önce, tartışmalı yönetim, açık toplum ve çoğulculuğu yansıtırken; “liberal” kelimesi de kimin yönettiği meselesine değil, bu hâkimiyetin nasıl kullanıldığına ilişkindir. Bu da, her şeyden çok hükûmetin gücünün ve hareket tarzlarının sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Hükûmet ilk olarak kanun hâkimiyetiyle, özellikle temel yasa ya da anayasa ile ve son noktada birey haklarıyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla birey haklarının üstünde ve ötesinde bir “millî irade” yoktur. Sınırlanmamış bir “mili irade (halk iradesi)” ile taçlandırılmış bir yönetim, sâhip olduğu iradeye dayanarak, tek tek bireylerin tüm yaşamsal haklarını ellerinden alabilir. İşte bu nedenle Locke’a kadar geri giden liberalizm, çoğunluğun tiranlığı tehlikesine dikkat çekerek, insan haklarının halk iradesine önceliğini öne sürmüştür.¹⁹

Cemaatçi ve otoriter eğilimlerin geçer akçe olduğu toplumsal yapı ve kültürlerde, belirgin bir ağırlığa sâhip olan “millî çıkar” da, liberalizm için bizatihi değer ifade eden bir kavram değildir. Çünkü bu kavram, “devlet” ve “millet” gibi

soyut kolektif yapıntılarla ilintilendirilen herhangi bir menfaat veya değerin, bireysel menfaat ve değerlere karşı öncelikli ve üstün bir konumda olduğunu içerir. Bu nedenle de herkes-ten, önüne “millî” ibaresi getirilmiş çıkara ters düşmeyecek davranışlarda bulunması; bütün eylem, işlem ve düşüncelerinde bu çıkara paralel hareket etmesi beklenir.

“Millî çıkar” kavramını büyük bir iştahla kullananlarda iki temel kabûlün varlığını gözlemek mümkündür: İlki; “millî çıkar”ın ne olduğunu tespit etme yetkisini münhasıran kendilerine âit saymaları ve belirledikleri “millî çıkar”ın; ülkedeki bütün vatandaşlar tarafından paylaşılan ortak bir çıkara teka-bül ettiğini düşünmeleridir. İkincisi ise, “millî” bir çıkarın, her türlü sorgulamadan muaf tutulması gerektiğine olan inançlarıdır. Gerçi bu inanç, ayıp kaçacağından olsa gerek, her zaman bu denli açık deklere edilmez. Ancak “millî çıkar” a dört elle sarılanların yazıp çizdiklerine bakıldığında; ana fikrin, “millî çıkar karşısında akan sular durmalıdır” olduğu görülür.

Liberal bakış açısı için her iki kabûl de ciddî açmazlarla malûldür. İkinci kabûlden başlayalım: Hiçbir çıkar ahlâk-üstü, aşkın bir nitelik taşımaz ve ahlâkî sorgulamadan âzâde olarak düşünülemez. Bir çıkarın “millî” sıfatıyla taçlandırılması onu kendiliğinden meşru kılmaz ve bir çıkara sırf “millî” olduğu için de saygı gösterilmesi gerekmez. Bireysel çıkarlar gibi millî çıkarların da meşru ve saygın addedilmesi; söz konusu çıkarın dayanaklarının ahlâkî bir denetimden yüz akıyla çıkmasına bağlıdır. Eğer “millî” olduğu savlanan bir çıkar, meşruluğunu ahlâkî bir kritere göre kanıtlamak zorunluluğundan istisna edilirse, bu takdirde işgâlden talana, işkenceden yargısız infaza kadar her türden eylemi “millî çıkar” adına doğru ve haklı kabûl etmek gerekir ki; bu, tasvip edilemez.

İlk kabûle gelince: Millî çıkarıcı kabûl, liberal demokrasi- nin insana ilişkin kabûlleriyle çatışır. Zira demokrasilerde in- san; kendisi için “iyi”nin, “doğru”nun ve “çıkarcı”nın ne olduğuna karar verebilecek yetkin bir varlık olarak kabûl edilir. Elbette bu kararları alırken insan birtakım hatalar yapabilir; fakat yan- lışa düşmesi, onlar adına karar alınması hakkının başkasına verilmesini gerektirmez. Oysa “millî çıkarıcı” kabûlde sıradan insan, kendisi için iyi/doğru olanı, kendi çıkarına olanı ayırt edebilecek bir olgunluğa erişmeyen bir varlık olarak düşünülür. Bu nedenle, onlar adına “iyi”nin ve “çıkarcı”nın ne olduğuna başkaları, yani sıradan insanın kıyısından geçmediği özellik- leri hâiz olan seçkinler, karar verir. Seçkinler, diğer insanların çıkarlarını tâyin eder ve onlardan buna itaat etmelerini talep eder. Böylece “sıradan insan”, başıboş bırakıldığında kötüye/ yanlış meyleden iradesiz bir varlık olarak resmedilir ki, bu ka- bûl içeriği itibariyle anti-demokratiktir.

Herhangi bir konuda belirlenmiş bir millî çıkardan bahse- dildiğinde; bu millî çıkarın herkesin ortak çıkarını ifade ettiği, bu nedenle tartışmaya kapalı olduğu ve vatandaşların buna sâ- dık kalmaları gerektiği özenle vurgulanır. Millî çıkar üzerinde şüphe belirtmek bütünlüğü zedeleyeceğinden bozgunculuk olarak telâkki edilir. Hele bu çıkarı ulusal veya uluslararası ka- muoyu önünde eleştirmek ise vatan hainliği ile eşdeğerdir. Bu algılamının, demokrasinin çoğulculuk ilkesiyle bağdaşmadığı açıktır. Çünkü “tek ve ortak bir millî çıkar” varlığı iddiası to- taliter yönetimlere özgüdür; demokratik yönetimlerde tek ve ortak bir millî çıkar yoktur. Demokrasi, her şeyden önce bir çoğulculuk rejimidir; bu bağlamda demokrasilerde, birbirin- den farklı, hatta taban tabana zıt çıkarların bulunması ve bun- ların bir rekabet içinde bulunmaları doğaldır. Kamusal alanda

herkes, millî çıkarın belirlenmesine ilişkin hararetili tartışmalara girebilir, kendi millî çıkar fikrinin savunmasını yapabilir, diğerlerini de sert şekilde eleştirebilir. Demokratik bir yönetimde hiç kimsenin kendi millî çıkar anlayışını başkalarına dayatma hakkı olmadığı gibi, hiç kimsenin de bir başkasının anlayışını kabûl etmek mecburiyeti yoktur.

Bazı çevrelerin iştahını kabartan “güçlü devlet” argümanı da, insan hakları açısından büyük bir tehlikeye işaret etmektedir. Güçlü devlet adına otoritenin merkezileşmesi, anayasa dışı araçların kullanılmasına ve acı sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. İyi şeyler yapmak için olsa dahi, temerküz ettirilen bir iktidar, bunun ardından kötü şeyler yapmak için de kullanılabilir. Tarihî olarak denetimsiz merkezileşme, liberal demokrasinin (ve tabii ki insan haklarının) en büyük düşmanı olmuştur.²⁰

Bugün uluslararası düzeyde son derece saygın bir yeri olan “ulusal egemenlik” veya “ulusal self-determinasyon” kavramları da, bireysel insan haklarını ihlâl etmek için kullanılabilir. Oysa “ulusal self-determinasyon” ancak “bireysel self-determinasyon”lara dayanır ve onlara saygı gösterirse kabûl edilebilir bir siyasî idealdir; yoksa insan haklarını yok etmenin sözümlerine ona “meşru gerekçesi” değil. Bireysel self-determinasyon ise, sâdece özgürlük –dolayısıyla insan hakkı– temelî üstünde yükselebilir.²¹

Bugünkü uygarlığımızın temel taşlarını oluşturan birçok ilke ve kurum, liberalizm çağından başlayıp kitleler tarafından benimsenmiş ve içselleştirilmiştir. Düşünce, ifade, bilim ve sanat özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü; tabii hâkim ilkesi, savunmanın kutsallığı, hak arama, kişi güvenliği ve dokunul-

mazlığı, dernek kurma, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma vb. gibi temel hak ve özgürlükleri benimsemeyen, bunlardan yol almayan herhangi bir siyasal anlayış düşünülemez. Seçme ve seçilme, genel oy ve eşit oy, parti kurma vb. gibi yurttaşların yönetimi belirleme ve denetlemesi açısından büyük önem taşıyan siyasal hak ve özgürlüklerle birlikte liberal siyasal ideolojinin kazanımı olan tüm bu haklar bireyi, bürokratik devletten, keyfi ve baskıcı siyasal iktidarlardan koruyan ve insan haklarının yaşantılanmasını sağlayan kural ve kurumlar olarak kalıcıdır²² ve tüm insanlık için onurlu bir yaşam sağlamaya yönelik asgarî müşterekleri ifade ederler.

D. TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI VE LIBERALİZM

İnsan hakları konusu, Türkiye'de ciddi bir problem teşkil etmektedir. Türkiye'de siyasal iktidarların “vatandaşlarına karşı insan haklarını koruma sorumluluğunu” yerine getirmede çok büyük eksiklikleri bulunmaktadır. Türkiye, bu alana ilişkin sözleşmelerin hemen hepsini imzalayıp kendi iç hukukuna dâhil etmesine rağmen, bu sözleşmelerin içeriğini gereği gibi yerine getirmede mütereddit davranmakta, bunun sonucu olarak da hem siyasî hem hukukî birtakım açmazlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye'de insan haklarının bu denli önemli bir sorun olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır: İlk neden, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan Türkiye'nin de, selefi gibi, “güçlü devlet” geleneğine sâhip olmasıdır.²³ Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan güçlü, merkezîyetçi ve büyükçe bürokratik bir devleti miras aldı. Gerçekte, devletin sivil bürokrasi, silâhlı kuvvetler ve mahkemeler gibi *output*

(çıktı-verimli) yapılarının çok büyük oranda kurumsallaşması ve devlet makinesinin bu aşırı gelişmesi, Türk siyasal kültüründe baskın olan “güçlü devlet” geleneğiyle birleşmiştir. Bu durum, devlet ile sivil toplum arasında dengeli ilişkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir.²⁴ Hatta denilebilir ki, Osmanlı-Türk yönetiminin patrimonyal kökenleri güçlü devlete yönelik evrimleşmesini durdurmayarak, sivil toplumun yanında değil, gerçekte sivil toplumu boğarak gelişmiştir. Böylece devlet, sivil toplumdan izole edilmiş ve otonom olmuştur. Bunun sonucu olarak da, bu yönetim anlayışı içerisinde gelişen devlet, Avrupa’daki yönetim biçimlerinden daha fazla “egemen” olmuş, onlardan çok daha “güçlü” olagelmıştır.²⁵ Bu güçlü devlet, kendine yönelik hak arayışlarını, gücünü azaltacak talepler olarak algılayarak bu talepleri bastırmış ve insan haklarının ilerlemesini engellemiştir.

İlk nedene bağlı olarak ikinci bir neden, Türkiye’de güçlü devletin aynı zamanda “kutsal” olduğuna dâir var olan inançtır. İnsan hakları, her şeyden önce bireyin kutsallığına dayanırken, Türkiye’de hâkim olan anlayış devleti her şeyin üstünde tutan ve onu kutsallaştıran bir anlayıştır. Bu hâkim anlayış en iyi ifadesini, hâlen cârî olan 1982 Anayasası’nda bulmaktadır.* Bu anayasa, bireyi devlet iktidarına karşı korumayı amaçlayan liberal anayasacılık anlayışına karşı duyulan bir tepkinin ürünü olup, devleti bireye karşı koruma güdüsüyle hareket etmektedir. Böylece bu anayasada özgürlük karşısında otorite, birey karşısında devlet ön plâna çıkarılmıştır.²⁶

* 1982 Anayasası, devleti kutsayan ilk Batı Anayasası’ydı. “Kutsal Devlet” ibaresi, 1995 yılında yapılan değişikliklerle anayasadan çıkarıldı ama bu zihniyetin anayasa metninin tümüne sindiğini belirtmek gerekir.

Burada bir noktanın altını önemle çizmek gerekir: “Kutsal devlet” anlayışı sâdece devlet iktidarını ellerinde bulunduranların sâhip olduğu ve koruduğu bir anlayış değildir. Bu anlayışı, ne yazık ki, toplumun büyük kesimi de büyük ölçüde benimsemiştir ve asıl tehlikeli olan da budur. “Paternalist devlet” anlayışının toplumun genetik kodunu oluşturduğu Türkiye’de devlet her şeyin sâhibi ve yaratıcısı olarak algılanır. Devlet, insana âit olması gereken hak ve özgürlüklerin de yaratıcısı ve sâhibidir; bu nedenle hak ve özgürlükler de ondan beklenir, insanların ne kadar hak sâhibi olduğuna, özgürlüklerin sınırının ne olacağına o karar verir. Böyle bir toplumsal kültürün insan haklarını koruyup geliştiremeyeceği aşikârdır.

Üçüncü bir neden, Türkiye’de hem devlet, hem de toplum katında farklılığa ve çoğulculuğa olan tahammülsüzlüktür. İnsan hakları gerçek bir çoğulculuğu ve farklılığı tanıyan ve koruyan siyasal toplumlarda bütünsel bir anlam ifade etmektedir. Zira her toplumda toplumun dokusundan kaynaklandığı için kaçınılmaz bölünmeler ve farklılaşmalar bulunmaktadır. Bu bölünmeler, sosyal-ekonomik nedenlerle ortaya çıkabileceği gibi; dinsel, etnik, kültürel, dilsel, vb. nedenlerden de kaynaklanabilir. Bir anlamda her toplumun kaderinde olan bu farklılaşmalar ya da bölünmeler ister istemez uzlaşmazlıklar ve çatışmaları da peşi sıra gündeme getirebilir. Burada temel problem, sosyal dokudaki bu farklılaşmalardan kaynaklanan (veya kaynaklanması muhtemel) yırtılmaların nasıl onarılacağı; bir başka ifade ile farklılıkların nasıl birlikte yaşayacaklarının sağlanacağıdır. Bu noktada sivil barışın tesis edilebilmesi için tek çözüm, insan hakları hukukunu etkinleştirmektir.²⁷ Dahası insan haklarının gerçek bir varlık gösterebilmesi, çoğulculuğun yalnız devlet tarafından tanınan ve korunan bir nesne olmakla kalmayıp, top-

lumsal hayatın bütün dokularına sızmış olmasıyla mümkündür. Bunun en somut ifadesi “farklı olma hakkı”dır. Çoğunluktan farklı oldukları, farklı düşündükleri ya da farklı davrandıkları için bazı insanların/insan gruplarının toplum tarafından dışlanması ya da toplum dışına atılması da, bunların özgürlüklerinin devlet tarafından kısıtlanması kadar vahim bir durumdur. Özlü bir deyişi tekrarlayacak olursak, “insan olma hakkı başka olma hakkı, kendi türünde tek olma hakkıdır.”²⁸

Fakat Türkiye’de, tek-tip bir toplum inşa etme arzusunun doğal bir sonucu olarak, her türden (dinsel, dilsel, kültürel, etnik,...) farklılaşmaya bir zenginlik değil, bir tehdit olarak bakılmakta; toplumun genel geçer kurallarıyla uyuşmayan ve farklı taleplerde bulunan insanlar/gruplar hem devlet, hem de toplum tarafından baskı altına alınmaktadırlar. Bu da, insan haklarının bireysel ve toplumsal yaşamda yaşanır kılınmasını engellemektedir.

Ve son olarak, “özgürlük” kavramının bizatihi kendisinin olumsuz bir şey olarak algılanmasının, insan haklarını engelleyen bir unsur olduğu söylenebilir. Gelişmiş toplumlarda özgürlükler, toplumun değiştirici, dönüştürücü ve geliştirici bir dinamiği olarak kabül edilir ve saygı ile karşılanır. Türkiye’de ise özgürlüklerin anarşiye yol açacağı, bunu önlemek için özgürlüklerin kısıtlanması ve hatta kaldırılması gerektiği anlayışı, makbul bir anlayıştır. Bu anlayış, özellikle İkinci Meşrutiyet’ten sonra, devlet yönetiminde mutlak egemen olmuştur. Zabunoğlu’nun deyimiyle “1908 sonrasında, hürriyetin yine hürriyet tarafından yıkılmasını önlemek için çare hürriyetsizlikte bulunmuş ve bunun pratik sonucu olarak, sorgusuz, sualsiz ve asıl önemlisi yargısız mahkûmiyetler ve yoksulluklar modeli uygulamaya getirilmiştir. Kanımca, bir sarkaç hareketi

kimliğinde olmak üzere, Türkiye sonraları ve hatta bugün de bu modelin uygulandığı bir ülke olma özelliğini korumaktadır.”²⁹ İşte bu model, Türkiye’de devletin ve toplumun özgürlüklere olumsuz bakış açısı üzerine oturan bu model, ülkemizde insan haklarının gelişmesinin ve yetkinleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Türkiye’de kimi çevrelerin “mutlak bir kötülük sembolü” olarak gördükleri liberalizm kavramı da, çok kullanılmasına rağmen az bilinen ve yeterince vurgulanmamış bir kavramdır. Türkiye’de ne geçmişte ne şimdi; ne imparatorluk döneminde ne Cumhuriyet döneminde liberalizmin fikir ve uygulama olarak özümsemesini sağlayacak seviyede ve nitelikte bir kültür birikimi sağlanabilmiştir. Bunun sonucu olarak da Türkiye’de gerek sağ, gerekse sol siyasal akımlar liberalizme karşı büyük bir tiksinti duymakta ve liberal ilkelerin savunulmasından rahatsız olmaktadır.

Liberalizmin bu şekilde olumsuz bir biçimde anlaşılması nedeniyle “idealleştirilmiş bir serbest piyasa ekonomisi”ni savunan siyasal partiler bile, “liberalliklerinin” ekonomik politikaya münhasır olduğunu, kültüre ve siyasete bakışlarında milliyetçi-muhafazakâr bir ideolojiye sâhip olduklarını her zaman vurgulama ihtiyacını duymuşlardır. Kısaca Türkiye’de liberal parti olduklarını savunanlar için liberalizm yalnızca bir iktisat politikasıdır, kültürde ve siyasette liberallik biraz da “anarşi” demektir. Solda siyaset yapanlar için liberalizm aşırı bireycilik, köşe dönücülük ve gayri âdil bir düzen anlamını taşımaktadır. Kendilerini eskiden ve bugün de milliyetçi-toplumcu veya nizamcı-selâmetçi olarak niteleyenler için de “liberalizm” özden kopmuşluğun, kültürel köksüzlüğün, Batı taklitçiliğinin veya “bâtıl”ın ve hatta vatan hainliğinin diğer adı gibidir.³⁰

Türkiye’de liberalizm karşıtı düşüncelerin bu kadar çok rağbet görmesinde çeşitli nedenler sıralanabilirse de burada iki noktanın üzerinde durulacaktır: Türkiye’de var olan hâkim siyasal kültür ve aydınların liberal teoriye ilişkin tutumları. Liberalizm karşıtlığının oluşmasında birincil derecede rol oynayan etken; toplumsal yapı ve kültürde cemaatçi ve otoriter eğilimlerin ağır basmasıdır. “Özerk birey” kavramı, Türk siyasal hayatında olumsuz bir kategori olarak algılanmakta ve “bozucu” veya en azından “çözücü” olarak görülmektedir. Liberalizmin şiarı olarak algılana gelen “bırakınız yapınlar” çağrısının, Türkiye’nin hem solcularını hem de sağcılarını dehşete düşürmesinin anlamı da burada yatıyor. Gerçekten insanların kendi kaderlerini tâyin etmeleri düşüncesiyle ilişkili bulunan müsaadekâr “bırakınız yapınlar” düsturunun; insanların dışarıdan bir otorite eliyle yönlendirilip “hizaya sokulmasını”, samimiyetle, gayet tabii gören bir kültürde benimsemesini beklemek gerçekçi olamaz. Böyle bir kültürün şiarı, Erdoğan’ın çok isabetli bir şekilde belirttiği gibi, olsa olsa “sıkı tutun bırakmayın” nidâsı olabilir.³¹

Türkiye’de, liberalizm hakkında olumsuz yargıların oluşmasının bir diğer nedeni de, Türk aydınının bu konudaki tutumudur. Türkiye’de aydın olmak, bir aralar, solcu olmakla eşdeğer görüldüğünden, genel olarak Türk aydınları liberal teori üzerinde çalışmayı zül addettiler. Bu ise, “demokrasi uygarlığı”nın gerçek özünü liberal değerler oluşturmasına rağmen, Türkiye’de bu konuya ilişkin olarak yazılanların büyük bir kısmı derinlikten uzak ve maalesef gayri ciddî olması sonucunu doğurdu. Her seferinde “bırakınız yapınlar” ifadesini âdeta bir küfür niyetinde kullanıldı ve liberalizm ile ahlâk arasında olumlu bir ilişkinin bulunmadığı ve onun “vahşî kapitaliz-

min-orman kanunlarının”^{*} hüküm sürdüğü bir sistem olduğu yazılıp çizildi.

Böylece, istisnaları bir yana bırakıp genel olarak baktığımızda, aydınlar özgür ve özerk bireyin hayatını istediği gibi tanzim etmesine dayanan liberalizmi anlamaya çalışmak yeri-

* Bu "orman kanunu" veya "vahşi kapitalizm" klişesi, Türkiye'de liberalizme yöneltilen en önemli "iftara"lardan biridir. Atilla Yayla'nın ifadesiyle "piyasa ekonomisinin bir kuralsızlık veya orman kanunlarının hükümlerliliği sistemi olduğu iddiası, sahibini en azından cehalet kuşkusuna altına sokacak kadar vahim bir savdır." Bu vahim savın iler tutar bir tarafı olmadığını belirten Yayla, iki noktaya dikkat çekmektedir: "Birincisi 'orman kanunları niteliğini yapan kimseler, özel mülkiyet kurumu ile kurallar ve nihayet bir bütün olarak hukuk arasındaki ilişkiyi görmemektedirler. Özel mülkiyet, kuralların ve nihayet kelimenin gerçek anlamında hukukun var olmasının vazgeçilmez şartıdır. Özel mülkiyet yok ise kurallar ve hukuk da yoktur. Nitekim özel mülkiyet müessesesinin bulunduğu İsviçre ve ABD gibi ülkeler en incelenmiş hukuka sahip iken, özel mülkiyetin bulunmadığı tüm sosyalist ülkeler hiçbir zaman gerçek bir hukuka sahip olamamış, hukuk devleti niteliği kazanamamışlardır. Bu da gösteriyor ki, piyasa ekonomisi bir kuralsızlık sistemi değildir, aksine kurallara en çok dayanan, incelenmiş ve gelişmiş bir hukuk gerekli kılan, mülkiyetin, sözleşmelerin, haksız ve suç teşkil eden fiillerin kurallara bağlanması gerekli kılan bir sistemdir.

İkinci olarak, liberalizm karşıtları, kural kavramının anlamını bilmemekte veya kavram çalma yöntemine başvurarak kavramın içeriğini değiştirmektedirler. Onlar kuralların anlık ve somut iradelerin eseri olduğunu zannederek, talimatlar-emirler ile kuralları birbirine karıştırmaktadırlar. Kural üzerine bir vurgulama koyarken kastettikleri gerçekten kurallar değildir; kafalarındaki iyi, adil ve gerekli modelin egemenin komutlarıyla hayata geçirilmesidir. Bu yüzden bir yandan kurallardan bahsederken diğer taraftan en kurallı sistem olan piyasa ekonomisinin kuralsızlıkla suçlayanlar, toplumsal sorunlara bakışta genellikle toptancı, tepeden inmece, tepeden inmece kimselerdir. Piyasa ekonomisi onları sandığının tersine, yüzyıllar ötesinden süzülüp gelen, herkesin yapımına katkıda bulunduğu fakat hiç kimsenin yaratmadığı, kim için ne sonuç vereceği önceden bilinmeyen, düzenli hayatı ve toplumsal düzeni mümkün kılan, soyut kurallara dayanan bir sistemdir." (Yayla-PEOK, s. 56-57)

ne, işin kolayına kaçmakta, toplumda var olan cemaatçi hâkim anlayışa dayanarak, bu bireyci anlayışa karşı alaycı-küçümseyici-hakaret edici bir tavır takındılar/takınıyorlar. Asıl üzüntü ve esef verici olan da budur. Zira sokaktaki insanın bu konularda kayıtsızlığı normaldir, ama aydınların da, muazzam bir entelektüel birikim olan liberalizm konusunda, aynı paralelde hareket edip düşünmesi üzücüdür. Eflatun şöyle diyor; “Karanlıktan korkan bir çocuğu pekâlâ bağışlayabiliriz. Gerçek trajedi, aydınlarımızın aydınlıktan korkmasıdır.”³² Bugün Türkiye’nin, siyasal ve ekonomik yapısını çağdaş standartlara ulaştıramamış insan hakları ihlâlcisi bir ülke olarak anılmasının en önemli nedeni, insan hakları ve liberalizmin Türkiye’de yanlış algılanmasıdır, bu kavramların ülkemizde henüz içselleştirilememesidir. Bu nedenle, insan hakları ve liberalizm ne olduğunu bilmek, aktüel birçok sorunumuzun çözümü açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu konularda yapılacak çalışmalar ve üretilecek olan bilgi, Türkiye’nin dünya ölçeğindeki güncel gelişme ve eğilimleri hem pratik hem de teorik düzeyde tâkip edebilmesini sağlayacak ve gerekli değişim ve dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin önünü açacaktır. Bugün itibarıyla Türkiye’nin en çok gereksinim duyduğu şey de budur.